

"למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר?"

(סוכה יד.)

כללים בשיעור:

- יש משמעות לדרך הלימוד [לימוד מפסוקים שונים]
- גירסאות בגמרא
- הסדר בדברי חז"ל
- הקשבה ללשון חז"ל

שתי מימרות דומות בדברי חז"ל, ביחס לתפילתן של צדיקים, מובאות בשם חכמים שונים ובשינויים קלים לכאורה, האחת במסכת סוכה והשניה במסכת יבמות. שימת לב לשינויים אלו, שופכת אור על ההבדלים ביניהן.

"למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר?"

חז"ל מתייחסים לדמיון של תפילתן של צדיקים לכלי ה"עתר", הן במסכת סוכה בדף יד., והן במסכת יבמות בדף סד.

בגמרא בסוכה מובאים הדברים בהקשר של דיני טומאה וטהרה באוכלין. אומרת הגמרא¹:

גופא: כל ידות האוכלין שבססן בגורן - טהורות, ורבי יוסי מטמא. מאי בססן? רבי יוחנן אמר: בססן ממש, רבי (אליעזר) [אלעזר] אומר: התיר אגדן. בשלמא לרבי (אליעזר) [אלעזר] דאמר בססן התיר אגדן - היינו דמטמא רבי יוסי, אלא לרבי יוחנן דאמר בססן ממש אמאי מטמא רבי יוסי? אמר רבי שמעון בן לקיש: הואיל וראויות להופכן בעתר...

¹ סוכה יד.

הגמרא דנה במחלוקת התנאים המובאת במשנה בעוקצין.² המשנה עוסקת בידות³ האוכלין שבססן בגורן. תנא קמא אומר שהן טהורות מלקבל טומאה, ורבי יוסי מטמא.

חלקו האמוראים לגבי הבנת המקרה של "בססן". רבי יוחנן אומר – "בססן ממש", כלומר – דש וניתק אותן מהאוכל עצמו. רבי אלעזר אומר – התיר אגדן, התיר את אגודת השיבולין והן מתפזרות בגורן.

מקשה הגמרא – בשלמא לדעת רבי אלעזר שמדובר בהתיר אגדן, ניתן להבין מדוע ר' יוסי עדיין מטמא, שהרי עדיין יש כאן חיבור בין הידות לאוכל. אך לדעת רבי יוחנן שמדובר בדישה ממש, וניתוק בין הידות לבין האוכל, מדוע מטמא רבי יוסי?!

מתרץ רבי שמעון בן לקיש – "הואיל וראויות להופכן בעתה".

ומפרש רש"י שם:

הואיל וראויות להפך - ראשי השבלים: **בעתה** - על ידי הידות, עתה פורק"א ואלמלא הידות אין נוחין להפכן בה, דמתוך שהם קצרים יוצאין מבין שני עוקציה של עתה, ונשמטין ממנה, והוא כשבססן תחלתן לא לבטלן נתכוון אלא לרככך:

למרות שהדישה ניתקה בין הידות לאוכל, בין השיבולת לגרגירי החיטה עצמם, עדיין יש תפקיד מסויים לשיבולת.

על ידי שהיא מעורבת עם הגרגירים, נוח יותר להפך אותם על ידי העתה, שאם היו רק הגרגירים עצמם, היו נופלים בין שיני העתה.

אגב תירוצו של ריש לקיש, מביאה הגמרא מימרא של רבי אלעזר בעניין העתה:⁴

אמר רבי (אליעזר) [אלעזר] **למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתה?** - לומר לך, מה עתה זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקדוש ברוך הוא ממדת אכזריות למדת רחמנות.

פירוש המילה "עתה"

ראינו בדברי רש"י הנ"ל, שפירש את המילה "עתה" – "פורק"א". והמתרגם שם כתב, "מזלג גדול, קלשון".

² בפרק א משנה ה

³ פירוש "ידות" מלשון "יד", שהשיבולת היא כ"יד" כלפי גרגירי החיטה, שבאחיזת השיבולת אוחזים את הגרגרים התלויים בה. מכח חיבור ה"יד" לאוכל, חלים בה דיני טומאה כבאוכל עצמו.

⁴ וכן פירש רש"י שם: "אגב דאמר הואיל וראויות להפך בעתה, נקט נמי הא מלתא..."

פירוש אחר של רש"י מופיע בסוגיה המקבילה ביבמות. שם אומרת הגמרא⁵:
 א"ר יצחק למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך
 התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של
 הקדוש ברוך הוא ממדת רגזנות למדת רחמנות

שם פירש רש"י: "עתר - פל"א בלע"ז":
 ומעיר הגהות הב"ח שם:

נ"ב רחת. והתוספות פ"ק דסוכה השיגו על פירושו וכתבו דהעיקר כמו
 שפירש רש"י לשם עתר פורק"א בלעז דהיינו שופ"ל בלשון אשכנז
 שיש לו עוקצים וע"ש בדף יד ע"א

הב"ח שלח לדברי התוספות בסוגיה בסוכה, וכך הם כותבים⁶:
 בפרק הבא על יבמותו (יבמות דף סד -) פי' בקונטרס עתר פל"א בלע"ז
 ולא יתכן דבלא ידות נמי יכול להפך בה את התבואה והיא נקראת
 רחת שמטהרין בה את התבואה מן המוץ שלה כדכתיב (ישעיה ל) אשר
 זורה ברחת ובמזרה וכאן פירש פורק"א וכן עיקר:

התוספות מעירים, שיש הבדל בין פירושי רש"י בסוגיות השונות.
 בסוגיה ביבמות, כתב רש"י בפירוש המילה עתר - "פל"א", היא "רחת", שעל ידה
 זורים את התבואה לאחר הדישה להפרידה מהמוץ שלה, ולא כפי שפירש כאן -
 פורק"א.

מוכיחים תוספות שהפירוש המדויק הוא פורק"א, כפי שפירש רש"י אצלנו. שהרי אם
 מדובר ברחת - שאין לה שיניים עם רווחים ביניהם כמו הקילשון, הרי שניתן להפך את
 הגרגירים גם ללא הידות, ואין כל ערך לידות לאחר שבססן, ומדוע יטמא רבי יוסי?
 מכאן מוכח שפורק"א (קילשון) הוא הפירוש הנכון למילה עתר, ולא פל"א (רחת).

לכאורה נראה שראייתם מוכרחת, אלא שבכל זאת יש להבין - שלכאורה סתירה
 בדברי רש"י! מדוע רש"י שינה בפירושו בסוגיות השונות? מה הביאו לכך, ומה
 משמעות הדברים?

נשוב לכך בהמשך בעזרת ה'.

⁵ יבמות דף סד.

⁶ סוכה יד. תוד"ה "בעתר"

היכן נמשלה תפילתן של צדיקים ל"עתר"?

היכן ראינו שתפילתן של צדיקים נמשלה לעתר?

בגמרא ביבמות, הדברים מובאים לאחר כמה מימרות של רבי יצחק⁷ בעניין זה. נביא את הדברים בהקשרם הרחב המובא שם:

אמר רבי יצחק יצחק אבינו עקור היה שנאמר ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו על אשתו לא נאמר אלא לנוכח מלמד ששניהם עקורים היו א"ה ויעתר לו ויעתר להם מיבעי ליה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע

א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים

א"ר יצחק למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקדוש ברוך הוא ממדת רגזנות למדת רחמנות

מהלשון **"ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו"**⁸ לומד רבי יצחק שגם יצחק אבינו היה עקור, ולא רק רבקה.

במימרא השניה אומר ר' יצחק, שהסיבה לכך שהיו אבותינו עקורים היא מפני "שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים", ובמימרא השלישית – "למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר...".

הדימוי לעתר נובע מלשון הפסוק **"ויעתר יצחק"**. ביטויים רבים מופיעים בלשון המקרא לתפילה. "ותתפלל", "ואתחנן", "ויזעקו" וכו'. חז"ל מקשיבים ללשון המיוחדת של **"ויעתר"**, ושומעים בה דמיון לכלי הנקרא **"עתר"**, ומכאן מגיעים לדרישת הדברים⁹.

בסוגיה בסוכה פירש רש"י¹⁰:

למה נמשלה כו' דכתיב ויעתר (אל ה') (בראשית כה) ויעתר לו (שם)

⁷ מעניין שרבי **יצחק** כאן עוסק בכמה מימרות על **יצחק אבינו**, ומצינו בכמה מקומות שיש קשר בין שם התנא או האמורא למימרא שאומר: "אמר רבי יצחק **מגדלאה** והוא שעשוין **כמגדלין**" (ב"מ דף כה.), "תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך **השלמה** ובוצע ומברך אמר ליה מה שמך אמר ליה **שלמן** אמר ליה **שלום** אתה **ושלמה** משנתך ששמת **שלום** בין התלמידים" (ברכות לט:), "אמר רב לא אברי עלמא אלא לדוד ושמואל אמר למשה ורבי יוחנן אמר למשיח מה שמו דבי רבי שילא אמרי שילה שמו שנאמר עד כי יבא שילה דבי **רבי ינאי** אמרי **ינן** שמו שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינן שמו דבי **רבי חנינה** אמר **חנינה** שמו שנאמר אשר לא אתן לכם חנינה ויש אומרים מנחם בן חזקיה שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם משיב נפשי ורבנן אמרי חיוורא דבי רבי שמו שנאמר אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלהים ומעונה" (סנהדרין צח:)

⁸ בראשית פרק כה פסוק כא

⁹ מהקשבתם העמוקה של חז"ל ללשון התורה, נלמד גם אנו על חשיבות הדקדוק במילים, ומלבד הדקדוק בלשון התורה שבכתב, וניקח את הדברים גם לדקדוק והקשבה עמוקה לדברי חכמים וללשונם המדויקת. וכנ"ל בביאור הכלל "הקשבה ללשון חז"ל", ועיין לקמן בביאור הערוך לנר המובא כאן בהמשך הדברים.

¹⁰ ד"ה "למה נמשלה"

כאן מביא רש"י כמקור ללשון עתר ביחס לתפילת צדיקים את הפסוק "ויעתר (אל ה')". המילים "אל ה'" מופיעות בסוגריים עגולות, משום שלכאורה הן טעות, שהרי מקור הדברים הוא בפסוק הנ"ל – "ויעתר יצחק לה'". וכן מופיע בצד הגיליון תיקון של מסורת הש"ס.

האם אכן הגירסה שלפנינו היא טעות המעתיקים? או שמא ניתן לקיימה?¹¹

ברקע הדברים עומדת שאלה, מה באו חז"ל לחדש בדבריהם? בפשטות אומרים חז"ל, שכמו שיש כלי שמהפך את התבואה, כך התפילה גם יכולה להפך את הגזירה וכד'. ויש לשאול – האם המשל מוסיף לנו דבר בהבנת כוחה של התפילה?

עוד שואל המהרש"א על הסוגיה ביבמות, מדוע מצינו לשון זו דוקא אצל יצחק אבינו ולא אצל שאר האבות?

וכותב המהרש"א¹²:

ונראה הדמיון כי כמו שהעתר מהפך התבואה להבדיל המדה הרעה שהוא המוץ שבה ממדה טובה שבה כך תפלתן של צדיקים מהפכת להבדיל מדת הדין ממדת הרחמים...

דברי המהרש"א שופכים אור על הבנה מעמיקה יותר במשל. תפקידו של הכלי הנקרא עתר, לזרות את התבואה לרוח, ועל ידי כך להפריד בין הטוב והרע המעורב בתבואה. בין הגרגרים לבין הקליפה, המוץ. כך גם התפילה "מהפכת להבדיל מדת הדין ממדת הרחמים".

וממשיך ואומר:

ונזכר זה גבי יצחק טפי מבשאר אבות לפי שהיתה מדתו מדת הדין כמ"ש פחד יצחק וישבע יעקב בפחד אביו גו' כידוע לחכמים ואע"פ כן בתפלתו הפך מדת הדין למדת הרחמים לשנות בהם טבע העקרות וכ"ה בב"ר ר"ל שהפך את הגזירה ולפום כן קריין ליה עתרא דאפיך אדרא וק"ל:

הדברים קשורים במיוחד ליצחק אבינו. מידתו של יצחק היא מדת הדין, "פחד יצחק". אף על פי כן, בתפילתו הפך מדת הדין למדת הרחמים. דוקא דרך יצחק אבינו, שמידתו מידת הדין, מתגלה גודל הכח של התפילה ודמיון פעולתה לפעולת העתר, שיכולה להפוך אפילו את מידת הדין למידת הרחמים.

¹¹ ועיין בכלל של גירסאות בגמרא

¹² מהרש"א על יבמות דף סד.

דקדוקי ה"ערוך לנר" בלשונות חז"ל בשתי הסוגיות

ונרצה לבוא, מתוך הדברים, ומתוך השוואה בין שתי הסוגיות, להתבונן בעומק העניין ומשמעות ההבדלים. ונפתח בעיון בדבריו המופלאים של רבי יעקב אטלינגר, בפירושו ה"ערוך לנר" על הסוגיה הנ"ל במסכת סוכה.

כותב הערוך לנר¹³:

הסתירה ברש"י וכן מה שהקשו התוספ' על רש"י דיבמות נלענ"ד ליישב בשנדקדק איזו שנויים שבין הכא ליבמות דהכא מוזכרת מימרא זו בשם ר"א והתם בשם רבי יצחק והכא קאמר מהפך התבואה בגורן ממקום למקום ושם לא כתוב בגורן גם שם כתוב מהפך מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות והכא מהפך דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות

ראשית, מדקדק הערוך לנר מספר דקדוקים בהבדלים בלשון הגמרא בין הסוגיות השונות.

בעל המימרא בסוכה הוא ר' אלעזר, ואילו ביבמות – רבי יצחק. בסוכה נאמר "מהפך התבואה בגורן ממקום למקום", ואילו ביבמות לא מוזכר הגורן, אלא רק "מהפך התבואה ממקום למקום". וכן ההבדל בין "מדת רגזנות" ל"מדת אכזריות", ו"מהפך מדותיו" או "מהפך דעתו".

עוד מקשה מההקשר בסוגיה ביבמות:

וביותר יש לתמוה אמימרא דיבמות דמה מדת רגזנות ה' שם על יצחק ורבקה שלא להוליד הרי צדיקים גמורים ה' והרי רבי יצחק קאמר שם בעצמו מפני מה היו האבות עקרים מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים הרי לאו משום מדת רגזנות היה

מדברי ר' יצחק, שהיתה על יצחק אבינו מידת רגזנות שהיה צורך להפכה, משמע שהעקרות של יצחק ורבקה נובעת מכעס כלשהו ח"ו שהיה עליהם. והרי ר' יצחק עצמו אמר שם לפני כן – "מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים", הרי שהעקרות אינה משום רוגז, אלא משום שהקב"ה התאוה לתפלתם של צדיקים!?

הסדר
בדברי
חז"ל

ביאורו הנפלא של ה"ערוך לנר" – שתי פעולות לתפילה

ומכאן נבוא לפירושו בסוגיה:

ולכן נלענ"ד דהנה המהרש"א בח"א פי' ביבמות מה הענין המשל לרחת דיצחק הוא מדת הדין על כן נקרא פחד יצחק והוא זורה בתפלתו את הדין שיעלה למעלה ויתפזר כמו המוץ עד שנשאר הרחמים שהיא

¹³ ערוך לנר על סוכה דף יד.

התבואה ע"ש. ולהמתיק הענין י"ל כיון דיצחק מדתו היא דין אם הי' מוליד ליעקב במדרגתו שהיא דין לא הי' ח"ו לזרע יעקב תקומה לעמוד בפני מדת הדין הקשה ולכן הוצרך להרבנות בתפלה להפוך מדת הדין שהיא שורש נשמתו למדת הרחמים כדי להוליד יעקב במדת הרחמים **והנה לשון עתר כתוב בתורה בשני ענינים** האחד גבי יצחק והשני גבי תפלת משה על פרעה דשם כתיב פעמים רבות העתירו והעתרתי ויעתר בפ' וארא והשתא לפי דברינו שייך לשון עתר גבי יצחק אבל אכתי גבי משה לא שייך כן **ולכן י"ל דשם פי' אחר הוא כמו דכתיב** וינחם ד' על הרעה אף שאין איש קל ויכזב ובן אדם ויתנחם מכ"מ **הרי ראינו כשנגזר עונש על האדם לפעמים הקב"ה משנה רצונו לרחם על ברייתו** וזה דוגמת המזלג שבו מהפכין התבואה בגורן ממקום למקום שמה שהי' מונח פה נתהפך להיות מונח במקום אחר ואין זה בדמות רחת שבזה אין זורין כלום רק שנתהפך הגזרה כמו גבי ננוה והנה שם ביבמות איירי ר"י לפרש לשון עתר דגבי יצחק כמו גם מימרא קמא דשם איירי מיצחק ולכן קאמר מהפך מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות דהיינו דין שזה הי' טעם תפלת יצחק וכן"ל **ולכן שם פי' רש"י שהוא רחת וכפי' המהרש"א** אבל הכא איירי לפרש לשון עתר דגבי פרעה **שהוא הפוך העונש ממש ולא המדה שממנה נובע העונש** ולכן קאמר מהפך דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות וגם כתוב הכא בגורן ממקום למקום מה שלא שייך גבי רחת ועל כן פי' רש"י כאן שהוא המזלג שבו מהפכין התבואה ולכן נקט רש"י פסוק דויעתר אל ד' דכתיב בפ' וארא גבי פרעה ולא פסוק הראשון דויעתר יצחק לד' ומה שכתבו עוד ויעתר לו נראה שט"ס הוא כנראה מדהקדים פסוק של וארא:

לאחר שמביא את פירוש המהרש"א שראינו לעיל, אומר שמכיון שמדתו של יצחק אבינו היא מידת הדין¹⁴, היה צורך להפך מידתו בכדי להוליד את יעקב במידת הרחמים.

וממשיך לבאר, שבתורה לשון "עתר" מופיעה בשני עניינים. פעם אחת לגבי יצחק ורבקה כנ"ל, ופעם נוספת לגבי תפילת משה על פרעה. כך במכת צפרדע¹⁵:

וַיִּקְרָא פֶּרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הִעֲתִירוּ אֵלַי יְיָ וְיִסֹּר הַצִּפְרָדִּים מִמִּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַח אֶת הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפֶרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ וְלַעֲמֹךָ לְהַכְרִית הַצִּפְרָדִּים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ רַק בִּי אֶרְאֶה תִּשְׁאָרְנָה:
...וַיֹּאמֶר פֶּרְעֹה אֲנֹכִי אֶשְׁלַח אֶתְכֶם וְיִזְבְּחוּ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִדְבָּר רַק הֲרֹחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לְלַכֵּת הִעֲתִירוּ בְּעַדִּי: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי יוֹצֵא מֵעַמְּךָ וְהִעֲתַרְתִּי אֵלַי יְיָ וְיִסֹּר הָעֶרֶב מִפְּרֹעָה מֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמְּךָ מִחֹר רַק אֵל

¹⁴ בחינת "פחד יצחק" (עיין בראשית פרק לא פסוק מב ופסוק נג), והדברים ידועים ומופיעים במקומות רבים בדברי רבותינו.

¹⁵ ספר שמות פרק ח, פסוקים ד-ה, ופסוקים כד-כו

יִסֹף פְּרָעָה הַתֵּל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת הָעַם לְזִבְחַ לִידֹד: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם
פְּרָעָה וַיַּעֲתֶר אֶל יְדֹד:

וכן במכת ברד¹⁶:

הַעֲתִירוּ אֶל יְדֹד וְרַב מִהִית קִלְת אֱלֹהִים וּבָרַד וְאֶשְׁלַחָה אֶתְכֶם וְלֹא
תִסְפְּנוּ לַעֲמֹד:

ובמכת ארבה¹⁷:

וְעַתָּה שָׂא נָא חֲטֹאתַי אֲדָהּ הַפַּעַם וְהַעֲתִירוּ לִידֹד אֱלֹהֵיכֶם וַיִּסֹּר מֵעָלַי רֶק
אֶת הַמּוֹת הַזֶּה: וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה וַיַּעֲתֶר אֶל יְדֹד:

פירוש המהרש"א עם הרחבת הערוך לנר, מובן לגבי יצחק ורבקה, אך לא שייך לגבי
תפילת משה על פרעה. אצל פרעה בודאי אין לנו עניין להפוך את שורש מידת הדין
למידת הרחמים.

על כן נראה, ששם פירוש הדברים הוא שונה. יש תפילה שעניינה להפוך את מידת הדין
למידת הרחמים בשרשה. ויש תפילה שעניינה לעכב את מידת הדין, ולהתפלל שה' ישנה
את גזירתו לרחם על הבריות. לא מצד שורש הגזירה, אלא מצד קיומה בפועל.

כזו היתה תפילת משה על פרעה. לא היה שם שינוי מהותי של מידת הדין למידת
הרחמים, שהרי ראוי שתהיה מידת הדין על מצריים, וכפי שהקדוש ברוך אומר כמה
פעמים במהלך תיאור עשרת המכות בתורה:

וְאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בִּיד חֲזָקָה:
וְשַׁלַּחְתִּי אֶת יָדִי וְהִפֵּיתִי אֶת מִצְרַיִם בְּכָל נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ
וְאַחֲרֵי כֵן יִשְׁלַח אֶתְכֶם¹⁸:

וַיֹּאמֶר יְדֹד אֶל מֹשֶׁה עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעָה כִּי בִּיד חֲזָקָה
יִשְׁלַחֶם וּבִיד חֲזָקָה יִגְרֹשֶׁם מֵאֶרֶצוֹ¹⁹:

וַיַּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְדֹד בְּנֹטְתִי אֶת יָדִי עַל מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם²⁰:

וַיֹּאמֶר יְדֹד אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרָעָה כִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב
עַבְדֹּיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְּתִי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ:

¹⁶ שם פרק ט פסוק כח

¹⁷ שם פרק י פסוקים יז-יח

¹⁸ שמות ג, יט-כ

¹⁹ שם ו, א

²⁰ שם ז, ה

וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בְּנֶךְ וּבֶן בְּנֶךְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרִים וְאֶת
אֶתְחִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעָתָם כִּי אֲנִי יְיָ²¹:

משה מתפלל שם שתפסק אותה המכה, לאור בקשת פרעה, כאשר ברור שהדברים לא
יחזיקו מעמד ושהוא יכביד שוב את ליבו.

אלו שתי תפילות שונות במהות, והדברים רמוזים בדקדוקים בלשונות הסוגיות.
אצל יצחק, הלשון היא "רגזנות", השייכת למידת הדין של יצחק, ולעומתה לשון
הקשבה
ללשון
חז"ל
"אכזריות" אצל פרעה, ששם ראוי להתאכזר על אכזרים.

אצל יצחק התפילה באה להפך את המידה משרשה, ולכן הלשון היא "מהפכת מדותיו"
של הקדוש ברוך הוא, ואילו אצל פרעה התפילה באה רק לעכב את פעולת הגזירה,
והלשון היא "מהפכת דעתו".

גם בתבואה עצמה, ישנם שתי פעולות של היפוך. יש היפוך ממקום למקום בתוך הגורן,
ויש היפוך מהותי של התבואה ממצב בו גרעיני החיטה הטובים ופסולת המוץ מעורבים
זה בזה, למצב בו נשארים לנו רק גרעיני חיטה נקיים, וזה על ידי זריית החיטה.

לשם כך יש לנו שני כלים שונים בשם "עתר". האחד הוא הרחת, והשני הוא הקלשון.
תפקיד הרחת הוא לזרות את התבואה לרוח²² בכדי להפרידה מהמוץ, ותפקיד הקלשון
הוא להפוך את התבואה ממקום למקום בתוך הגורן, על כן הוא בנוי כמזלג, בכדי
לאפשר נפילת גרגרי החול בין שיניו, שלא יעברו עם התבואה.

רש"י פירש באופן מדויק את לשון העתר בהתאמה לכל אחת מהסוגיות. אין זו סתירה
בדבריו, אלא התבוננות מעמיקה בכל סוגיה ופירוש הדברים לפי מקומם.

כך גם הפסוק שמביא רש"י.
רש"י שלח לפסוק – "ויעתר אל ה'", המובא בתפילת משה על פרעה, ולא כפי התיקון
שרצו לעשות על פי הסוגיה ביבמות – "ויעתר יצחק לה'".
ההפניה של רש"י מדויקת, לפי הגירסה הכתובה אצלנו ללא צורך ב'תיקון'.
גירסאות

על כן, אלו שתי מימרות שונות, ובשם חכמים שונים – ר' יצחק ורבי אלעזר. כל אחת
מהמימרות באה ללמד אותנו עניין שונה בכוחה של תפילה.

לעיתים התפילה באה כשכבר יש גזירה על האדם, והתפילה מבקשת מה' לרחם, ולעכב
את הגזירה, או להקל מעט.

²¹ שם י', א-ב

²² שמה של הרחת הוא מלשון "רוח", עיין בפירוש הרד"ק על ישעיה פרק ל פסוק כ"ד, וכן באבן עזרא על תהילים
פרק ז פסוק טז ועוד.

ולעיתים, התפילה באה להפך בשורש ממידת הדין למידת הרחמים. כתפילתו של יצחק אבינו, וכעין התפילה ותקיעת השופר בראש השנה, בה נאמר²³ :
 אשרי העם יודעי תרועה... שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה
 והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך
 להם מדת הדין למדת רחמים...

והדברים מתוקים ונפלאים!

²³ מדרש ויקרא רבה פרשה כט פסקה ד